

УДК 37.034

Тернопільська В.І.,

професор кафедри теорії та історії педагогіки

Гуманітарного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка,

доктор педагогічних наук

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. УШИНСЬКОГО

У статті розглядається розуміння соціально-комунікативної культури особистості в контексті ідей К. Ушинського. Характеризуються основні структурні елементи соціально-комунікативної культури учня.

Ключові слова: культура, соціально-комунікативна культура, дитина, вихованець, педагогічні ідеї.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Серед широкого кола питань у центрі науково-педагогічних досліджень завжди перебували проблеми соціального розвитку, комунікативної культури особистості. Значний дослідницький інтерес до цих понять можна пояснити їх основоположним значенням у житті кожної людини.

Соціально-комунікативна культура історично склалася в процесі спільної діяльності людей та виконує специфічну функцію передачі наступним поколінням соціально-культурного досвіду. Особистість не може розвиватися поза спілкуванням з іншими людьми, оскільки вона перебуває в певному соціальному середовищі й оточуючі можуть сприяти або гальмувати її особистісний розвиток. Передусім, задовольняючи потребу у спілкуванні, дитина оволодіває мовленням, засвоює соціальні норми, цінності культури у цілому, будує свій образ «Я».

На відміну від будь-якої предметної діяльності, що реалізує суб'єкт—об'єктні відносини, соціально-комунікативна культура передбачає зв'язок суб'єкта з суб'єктом. Перш за все соціально-комунікативна культура – це взаємини, у процесі яких її суб'єкти висловлюють своє ставлення один до одного. Ці взаємини є способом вияву соціальних стосунків між людьми й інтегрують у собі не тільки інформацію, а й певні соціальні цінності й норми.

Замислюючись над проблемою соціально-комунікативної культури особистості, варто звернутися насамперед до ретроспективного аналізу її становлення у педагогічних дослідженнях. Зосереджуємо увагу на тому, що протягом усього історичного шляху розвитку цивілізації простежується розуміння консолідуючої ролі взаємодії, спілкування, формування комунікативної культури у розвитку людини, зокрема їх виняткової важливості у справі виховання.

Формування цілей статті. Мета статті – розкрити особливості формування соціально-комунікативної культури особистості в контексті ідей К. Ушинського.

Виклад основного матеріалу. До різних аспектів цієї проблеми звертався у своїй педагогічній діяльності К. Ушинський. Одвічні соціальні потяги людини – потреба у спілкуванні й здатність взаємного «магнетизування», морально-вольового впливу один на одного, за вченим, складають основу взаємин «педагог–учень». Він вважав, що взаємини вихователя й вихованців мають вирішальне значення і впливають на ефективність виховання. У процесі спілкування з дитиною ніщо не діє так сильно на її душу, як переконання вихователя. К. Ушинський зазначає: «Найголовнішим шляхом людського виховання є переконання, а на переконання можна впливати тільки переконанням. Будь-яка програма викладання, будь-який метод виховання, хоч би який він був хороший, не перейшовши в переконання вихователя, залишиться мертвою буквою, що не має ніякої сили насправді... Вихователь ніколи не може бути сліпим вихователем інструкції: не зігріта теплом його особистого переконання, вона не матиме ніякої сили» [2, 325]. При цьому педагог наголошує на важливості навчання дітей рідної мови, формування у них комунікативної культури, що передбачає розвиток «природженої душевної здібності, яку називають даром слова», введення дітей у свідоме володіння скарбами рідної мови, пояснення їм логіки цієї мови. Педагог використовує силу слова «як зброю» в боротьбі за душу дитини, тому робити це потрібно тактовно, оскільки «мова народу – краший, ніколи не в'янучий і вічно квітучий цвіт всього його духовного життя...» [3, 128].

Важливою ознакою культурності, національної ідентичності людини вчений вважав знання рідної мови: «...мова – найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що поєднує покоління народу,

що жили колись, ті, що живуть нині, та майбутні, в одне велике історичне живе ціле. Вона не тільки виявляє собою життєвість народу, а і є саме цим життям. Коли зникає народна мова, – народу нема більше» [1, 108–121].

У той час К. Ушинського глибоко хвилювали питання, пов'язані з розвитком і становленням дитини як суспільної особистості, зокрема, формування в неї соціальних, комунікативних якостей, впливу на неї соціального середовища. Крім того, як справедливо стверджує педагог: «Спосіб мислення людини, спосіб її дій, звички, набуті нею в житті, її розумовий і моральний розвиток, – все, що визначається вихованням і життям у суспільстві, змінюючи духовну сторону характеру, відбивається на її тілесній стороні, і таким чином ідея характеру накреслюється у зовнішньому вигляді» [3, 43–103]. За його переконаннями, вихователь повинен знати людину в сім'ї, суспільстві, серед народу, серед людства й на одинці зі своєю совістю; в будь-якому віці, в усіх класах, в усіх становищах, оскільки навмисна виховна діяльність – школа, вихователь і наставники – зовсім не єдині вихователі дитини і що такими ж сильними, а, можливо, і значно сильнішими вихователями її, є вихователі не навмисні: природа, сім'я, суспільство, народ, його релігія і мова [2, 242].

Разом з тим, володіючи свідомою волею, людина спроможна вдосконалювати свою власну натуру. Навіть діставши у спадок так звані «погані гени», навіть в умовах, коли зовнішнє середовище сприяє їх розвитку, людина, володіючи свідомістю й волею, спроможна придушити в собі це успадковане зерно.

Від учителя справедливо вимагати, зауважує К. Ушинський, щоб усе його особисте життя було зразком єдності слова і діла, не давало учням приводу для відхилення від норм моральної поведінки, не руйнувало поваги до нього в батьків і дітей, а, навпаки, служило прикладом як для тих, так і для інших і не суперечило його шкільним настановам. Адже, як стверджує педагог: «...тільки за цієї умови він може мати моральний вплив на дітей і його шкільна діяльність буде справді виховною діяльністю» [1, 263].

Проте виховання соціально-комунікативної культури неможливо уявити поза створенням моральних взаємин між дітьми. Моральний вплив, як зауважує педагог, становить головне завдання виховання, більш важливе, ніж розвиток розуму та наповнення

голови знаннями. До моральних рис характеру, що проявляються в ситуаціях, які ставлять перед вихованцем вимогу діяти згідно з суспільними нормами, цінностями, належать: доброта, совість, відповідальність, справедливість, повага, поступливість, чесність, товариськість, скромність, ввічливість, порядність, доброзичливість тощо.

Суттєвим недоліком, який досить часто зустрічається в практиці виховання, є неврахування того, що під час засвоєння вихованцями моральних знань необхідно виходити насамперед із їх власного досвіду, створюючи при цьому умови для вправлення в поведінці, що відповідає визначеній нормі, якості. В ознайомленні дітей з моральними знаннями часто відсутня будь-яка система, тобто вони подаються фрагментарно. Ці недоліки призводять до розриву між моральними знаннями й моральною поведінкою вихованців.

Соціальні, моральні норми, цінності, правила взаємодії та спілкування найкраще засвоюються дитиною в ігровій діяльності. Під час гри діти випробовують свої сили і вчать самостійності. Через колективну гру здійснюються пізнання і входження вихованців у систему суспільних відносин, зазначає К. Ушинський [3, 328]. У грі ці норми і правила стають власними, а не нав'язаними дитині. Можна вважати, що гра є тим механізмом, що переводить вимоги соціального середовища в потреби самої дитини. Вихованець сам визначає, як себе поводити в різноманітних ситуаціях, а не чекає за це схвалення оточуючих. Нагородою йому за це є почуття власного задоволення й радості, що виникли внаслідок виконання своєї ігрової ролі.

Але дітей приваблює не лише гра. Їх також цікавить діяльність із яскраво вираженими елементами як продуктивної, так і пізнавальної, дослідницької, комунікативної праці. Вона створює значні можливості для забезпечення повноцінного психічного розвитку особистості, впливає на формування у школярів духовних цінностей, виховання соціально-комунікативних умінь і навичок. Педагог називає такі вимоги до дитячої праці: посильність як фізичної, так і розумової праці, відповідність віку дітей; самостійний характер праці (тобто все, що дитина може зробити сама, вона повинна робити сама), чергування видів праці: праця фізична – не тільки приємний, а й корисний відпочинок після розумової [1, 42]. У взає-

модії з ровесниками, вчителями, батьками в різноманітних видах діяльності школярі певною мірою реалізують свій соціально-комунікативний потенціал через розуміння, рефлексію, емпатію, довіру. Вихованець із високим рівнем сформованості соціально-комунікативної культури з повагою ставиться до думок оточуючих, навіть якщо вони суперечать його власним. Він відкритий для взаємодії з людьми, прагне їх зрозуміти, допомогти, виявляє доброту, ввічливість, привітність, толерантність.

Висновки. Отже, зростанню соціально-комунікативної культури вихованців значною мірою сприятиме осмислення розмаїтого афористичного світу К. Ушинського. Його моральні заклики до народу, вимоги до педагогів та дидактична система навчання є актуальними і в наш час.

Джерела

1. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / Ушинский К.Д. – М. : Педагогика. – 1988. – Т. 2. – 531 с.
2. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения : в 6 т. / Ушинский К.Д. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 4. Родное слово. – 1989. – 525 с.
3. Ушинський К.Д. Вибрані твори : в 6 т. / Ушинський К.Д. – К. : Рад. шк., 1954. – Т. 1. Рідна школа. – 1954. – 588 с.

В статье рассматривается понимание социально-коммуникативной культуры личности в контексте идей К. Ушинского. Характеризуются основные структурные элементы социально-коммуникативной культуры ученика.

Ключевые слова: культура, социально-коммуникативная культура, ребенок, ученик, педагогические идеи.

The article presents person's social communicative culture in the context of K. Ushynskyi's ideas. It gives characteristics of the main structural elements of student's social communicative culture.

Key words: culture, social communicative culture, child, student, pedagogical ideas.